

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI, SAYI: 42
KONGRE VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ DİZİSİ, SAYI: 1

ULUSLARARASI İBN TÜRK,
HÂREZMÎ, FÂRÂBÎ, BEYRÛNÎ,
VE İBN SÎNÂ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

(ANKARA, 9-12 EYLÜL 1985)

ANKARA, 1990

MİLÂTTAN SONRA YEDİNCİ VE ONUNCU YÜZYILLARDA TÜRK DEVLETLERİNİN VE PRENSLİKLERİNİN TARİHÎ PERSPEKTİFİ İŞİĞİNDA BEYRÛNÎ'NİN KÂBUL VE PEŞAVER'İN TÜRK YÖNETİCİLERİNE İŞARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

N. A. BALOCH*

ÇEVİREN: ESİN KÂHYA**

Geçmiş zamanlarda, Bugünkü Pakistan ve Afganistan'da Amu Derya nehrine doğru, İran'ın doğu-güneydoğu doğrultusunda yayılan bölgeler, Turan veya Tur olarak bilinen bu geniş bölgeler üzerinde TUR adıyla belirlenmiş, esas itibariyle Türk ırkına mensup olan ya da ona yakınlığı bulunan etnik gruplar tarafından iskân edilmişti. Kaushanaların hakimiyetinden sonra, bu bölgeler *Horasan* diye adlandırıldı. Mamafih, eski adı 'Turan' tamamen unutulmadı. O, Milâttan sonra yedinci ilâ onuncu yüzyıllar arasında bir hayli yaygındı; sadece eski geçmişin bir mirası olarak değil, zikredildikleri sıraya göre, Turan ve İran'ın iki kahramanı Rustam ve Suhrâb destanı boyunca (Fırdevsî'nin Şehnamesinde sunulduğu gibi) fakat devrin tarih ve coğrafyasının bir olgusu olarak da eski TURAN bölgelerinden biri hâlâ Turan adıyla tanınıyordu. Bu Pakistan'ın şimdiki Balucistan vilayetinin Huzdâr bölgesi idi.

İSLÂM ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİ

Milâttan sonra yedinci ilâ sekizinci yüzyıllardan itibaren veya ondan daha önce, farklı bölgelerde farklı Türk grupları, kuzey-batıda İranlı gruplar ve güney doğuda Hint kökenliler arasında yoğun etnik-siyasî tampon teşkil etmişler ve bu kendileriyle meskûn sahalarda olmak üzere kurdukları devletlerde ve prensliklerde kendi etnik hüviyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu geniş bölgelerin kuzey kısmını oluşturan ve doğudan batıya uzanan üst kuşağında (şimdiki Afganistan) üç kiralık, yani Zâbul

* Profesör, Islamabad Üniversitesi kurucu ve eski rektörü, Pakistan.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Öğretim Üyesi.

(veya Zâbulistan), Kâbul (veya Kâbulistan) ve Bâmiyân kırıallıkları bulunuyordu. Bunlara paralel olarak, bölgenin güney kuşağında (Pakistan'daki şimdiki Balucistan) Kohpayah, Tûrân, Kaykan veya Kaykanân ve Buķân prenslikleri vardı. Bu coğrafi adların çoğu muhtemelen yöresel adların delalet ettiğı etnik anlamlar da taşımaktaydı.

a) *Kâbul* veya *Kâbulistân*: Üretilmiş terim '*Kâbulistân*' Kâbullüler tarafından ikâmet edilen ülkeye işaret ettiğine göre, kökeni bilinmeyen Kâbul sözcüğünün etkin bir anlama işaret ettiğı düşünülebilir.¹ Beyrûnî tarafından kaydedilmiş rivâyete (daha sonra incelenecek olan) göre, Kâbul'un Türk yöneticilerinin ilk atası Barhatigin Tibet'ten (yani Tibet yönünden) gelmişti ve bu hüviyetleriyle, bu yöneticilerin (yerlisi olmayıp bölgeye dışarıdan gelen bu yöneticilerin) Türklerin bir kuzey koluna ait olduğu tahmin edilebilir. Mahallî nüfus zaten bu tarihe ulaşıldığında Türktü (Barhatigin bu şehrin yerlileri karşısına bir Türk giysisi içinde çıktı). Ve bu durum Millâtan sonra yedinci yüzyıla kadar da değişmemiştir. Nitekim bu yüzyılda Kâbul kırıallığı halkı hâlâ Türktü. Erken bir otorite olan Hâlife ibn-i Hayyât (öl. 240 H.) Tarih adlı kitabında, yani Hicrî 46 yılında (M. S. 666) Türklerin ve Kâbulşahın orada müslüman gücüne üstün geldiğini ve onları Kâbul'den çıkardığını kaydetmiştir.²

b) *Bâmiyân*: Komşu Bâmiyân'ın yöneticileri Kâbul idarecileriyle ak-raba olan bir Türk grubuna ait olsa gerektir. Nitekim onlar bu yüzden bu komşularının herhangi bir saldırısına maruz kalmadılar. Onların yöneticilerinin lâkabı olan *SHIHR* unvanı da muhtemelen bir etkin anlam taşımaktaydı.

c) *Zâbul* ve *Zâbulistân*: Zâbu sözcüğü (Kâbul gibi) çok eski tarihlerde Zâbullü (?) Türk kabilelerinin yurdu olarak etnik bir anlam ifadesi taşımış olabilir. Çünkü buranın nüfusu, yedinci ilâ sekizinci yüzyıllara kadar bile kendini kuvvetle hissettirecek ölçüde Türk olarak kaldı. Daver, Rukhkaj (yani Kândâr) ve Gazne bölgelerini içine alan Zâbul veya Zâbulistân, Rutbiller olarak (kendi hanedanlarının başının ünvanı) ve memleketlerinin adıyla Zâbulşâhlar diye bilinen Türk krallar sülâlesi tarafından idare olunmuştur. Onlar Güney Türklerinin, başka bir ifade ile,

¹ Kâbul nehrinin adlandırılmasından sonra bu ülke 'Kâbul' diye adlandırılmış olmalı, fakat Kâbulistân etnik bir ifade taşıyıcı gibi görülmektedir.

² *Tarih Hâlife ibn Hayyât*, cilt 1, (ed. Ekrem Ziya el-Umarî, Bağdat M. S. 1967), s. 192.

Dâverî Türklerinin³ yani Dâver ülkesine (Zamin-i Dâvar) mensup olanların bir yerli grubuna ait idiler. Onların ordusu da Türk askerlerinden meydana geliyordu.

d) *Cibâl el-Kaykân* veya *Koh Pâye*: Esas itibariyle Makran'ın kuzey doğusunda yer alan ve güneyde Seistan'la komşu olan bu prenslik, güneyde Turan ve Kaykân adlı iki komşu Türk prensliği arazisi yolu üzerinde bulunan ve aşılması güç geçitleri olan dağlık bir bölge idi (aşağıya bakınız). O, şimdiki Harân'ın ve Balucistan'ın (Pakistan) Nauski yörelerinin arazilerinin büyük bir kısmını kaplıyordu. Halife ibn Hayyât, Tarih adlı eserinde bu bölgeyi Cibâl el-Kaykân (Kaykân halkının veya ülkesinin dağları) olarak zikreder.⁴ Erken tarihli bir tarihî eser olan Fethnâme-i Sind'de bu bölgeye Koh Pâye olarak işaret edilir: "Koh Pâye ve Kaykânân" birlikte fakat ayrı iki bölge olarak zikredilir ve bu iki bölgeden ilkinin halkı "*ehl-i Koh Pâye*" ve aynı zamanda *Kaykânân* diye ve Kaykânân ahalisi ise sadece Kâykânân olarak adlandırılır.⁵ Anlaşıldığına göre, iki memleket de aynı Türk grubu ile ya da akraba bir alt grubu tarafından iskân olunmuştu ve böylece de aralarında yakın ilişki vardı. Belâzhurî özellikle Kaykânîlilere Türkler olarak işaret eder (aşağıya bakınız).

e) *Tûrân*: Eski Tûrân adıyla anılagelmiş olan bu ülke, Makran'la sınır komşusuydu⁶ ve kuzeydeki Kaykân'a doğru uzanmaktaydı. O, merkezi olarak Kuzdâr bölgesiyle, baş şehri olarak Kuzdâr'la (daha sonra celâvân olarak bilinen) güney Balucistan'ın büyük bir kısmını kaplamaktaydı.⁷ O, doğuda Sind'in Buda vilayetinin sınırlarına (şimdiki Balucistan'ın Kachchi bölgesi) kadar yayılmaktaydı. Mucmil el-Tevârîh'de kaydedilen

³ Bu bilgi, İbn Hallikân'ın *Vefeyât el-A'yan*'ın Arapça metninde verilir. Beyrut 1968, VI/403 ve De Slane'in İng. çev. IV/302.

⁴ *Tarih, Halife ibn Hayyât*, cilt 1, s. 173.

⁵ Sind'in Arap fethinin orjinal kaydı Fethnâme-i Sind (yanlış olarak Chachnâme diye adlandırılır), açıklamasıyla birlikte Farsça metin, N. A. Baloch, İslamabat 1403/1983, s. 55 ve 58 (Arapça metin Farsçaya Hicrî 613/Milâdî 1216 yılında çevrilmiştir).

⁶ Kendi kaynaklarını kullanarak İbn-i Haldûn doğru bir şekilde aşağıdaki gibi belirlemiştir (*Tarih* 1, 49): (٤٩ ، ا ، طبع مصر ، التاريخ ، السند) من الطوران وهي من السند يقابلها الطوران

⁷ Her ne kadar İstakheri ve İbn Havkal Hicrî dördüncü yüzyılın kırklarında onu ziyaret etmişse de, yönetici Kizkânân'da (şimdiki Kalat ?) oturmaktaydılar. Kizkânân, yaklaşık Hicrî 372'de yazılmış *Hudûd el-Âlam*'da Kijkânân olarak geçer; mamafih daha sonra Makdisî onu tekrar Kizkânân olarak zikretmiştir (*Ahsan el-Ta'âsîm* vs. De Goeje edisyonu s. 472).

geleneğe göre, uzak geçmişte Kandebîl şehri (bugün Gandâvâ) Tûrân Türkleri ve Budha memleketinin Sind grupları arasındaki sınırı belirlemek için kurulmuştu.

(f) *Kaykân*: Ona, Hâlife ibn Hâyyât ve Belâzhurî, Tarihlerinde, el-Kaikân ve Fethname-i Sind'de Kaykânân olarak işaret edilmiştir. Diğer komşu Bukân prensliğinin (aşağıya bakınız) adında olduğu gibi, Kaykân ya da Kaykânân adlarından daha sonraki Kâ'an (Kâ'ân), Hâkân veya Hân terimlerinden de zımnen anlaşılacağı üzere Kânân veya Kân son eklerinden aynı kök anlamını veya ifadesini fark etmek, izlemek mümkündür. Sind'in içinde bulunan ve Horasan'la bitişik olan bu büyük ülke, çok iyi cins atlarıyla tanınıyordu.⁸ O merkezinde Kala yöresiyle, yukarı Balucistan veya Saravani'yi içine alıyordu. Türklerin hakanları bu bölge kökenli idi ve böylece Kaikan veya Kaikânân diye adlandırılmaktaydı. Millâttan sonra yedinci yüzyıla kadar, nüfusu üstün bir çoğunlukla Türktü. Hicrî 44'de (M. S. 664) müslüman kumandanı Muhallab ibn ebi Sufâr 18 Türk atlıdan oluşan bir birlikle karşılaşmıştı.⁹ Yine 47 yılında (H)/(M. S. 667) Abdullah ibn Savvâr el-'Abdî ikinci defa Kaykân'a ilerlediğinde, orada Türkler tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü.¹⁰

g) *Bukân*: Onu gerek Hâlife ibn Hâyyât ve gerek Balâzhurî, Bûkân'ın Arapçalaşmış bir şekli olan el-Bûkân adıyla anarlar¹¹, ve her iki tarihçi de el-Kaykân (Kaykân) ve el-Bûkân (Bûkân)'ı aynı ülke olarak zikrederler.¹² Bû adının, yani Bûkân'ın, 'Bû Türklerinin hanlığı' sözünün aynı olduğu, bundan oluştuğu, anlaşılıyor ve buradaki "Bû", muhtemelen, asıl adın kısaltılmış bir şekli olabilir (?). *Bûkân* bölgenin, kuzey kısmının en önemli prensliği idi, ve halihazırdaki Balucistan vilayetinin Quetta bölgesi arazisini kaplıyordu.

Burası, bu erken Türk kralları ve prensliklerini ayrıntılı olarak tartışmasının veya oralarda yaşayan Türk boylarını belirlemenin yeri değildir. Yukarıdaki kısa tarihî-coğrafya perspektifi, M. S. yedi ilâ sekizinci yüzyıllarda bugünkü Balucistan (Pakistan) ve Afganistan bölgelerinin çoğunun

⁸ Balâzhurî, *Futûh al-Buldân*, De Goeje edisyonu, Brill 1887, s. 432.

⁹ *Aynı eser*, s. 432.

¹⁰ Cf. *Tarih, Hâlife ibn Hâyyât*, cilt 1, s. 193. *aynı eser*, s. 433.

¹¹ Balâzhurî, *aynı eser*, s. 434-435; *Tarih Hâlife ibn Hâyyât*'ın baskı nüshasından (cilt 1, s. 226) el-Bûkân yanlış baskı ya da müstensih hatasından el-Mûkân olarak yazılmıştır.

¹² *Tarih Hâlife ibn Hâyyât*, cilt 1, s. 173, 198 ve 226; *Futûh el-Buldân*, s. 423-435.

değişik Türk boyları ve onların şefleri tarafından iskân ve idare edildiğine işaret eder. Zâbul kralları ve Beyrûnî tarafından kaydedilmiş gelenekte işaret edilen Kabul'inkiler, Balucistân ve Gandhara bölgeleri gibi, Hindistan kara parçasının bazı sınır bölgeleri dahil olmak üzere, İran'ın güney doğusunda geniş bölgelere hakim olmuş olan Türk ırkına mensupturlar. Şimdi Beyrûnî'den intikâl eden şekliyle Kâbul'ün Türk şahları konusuna geçebiliriz.

Beyrûnî Yoluyla İntikâl Eden Bilgiler:

Beyrûnî hicrî beşinci yüzyılın (M. S. 11. yüzyıl) ilk çeyreğinde Tahkîku mâ li'l-Hind veya INDICA adlı muazzam eseri için bilgi toplarken Peşâver bölgesinde (Pakistan) Beyrûnî zamanında da devam etmekte olan aşağıdaki rivayetleri kaydetmiştir. Bu rivayetler konumuzu ilgilendiren tarihî muhtevası içinde ele alındığında (italik işaret edilen kısımlarda Edward Sachau'ın İngilizce çevirisi tadil edilerek sunulmuştur) aşağıdaki gibidir: ¹³

“Bunların aslen Tibet'li⁽ⁱ⁾ olduğu söylenen ve merkezleri Kâbul'⁽ⁱⁱ⁾de bulunan Türk kralları vardı. Onlardan İlki olan Barhatigin bu ülkeye geldi ve Kâbul'de bir mağaraya girdi. ... Bunun üzerine halk onu Tanrı tarafından kral olarak seçilmiş mucizevî bir varlık olarak tanıdı, ona saygı gösterdi, ve o Kâbul Şahlığı payesiyle bu bölgelerde hükümdarlığını kurdu. ...⁽ⁱⁱⁱ⁾ Malesef Hindliler (el-Hind)^(iv) olayların tarihi sırasında fazla dikkat etmezler, krallarının tarihî silsilesi bakımından çok dikkatsizdirler, ve bilgi için zorlanırlar ve ne söyleyeceklerini bilmez, şaşırırlar ve bu durumda kulaktan kulağa kaptıkları hikayeleri aynen tekrarlarlar. ... Bu krallar dizisindeki krallardan biri Kanik idi, ki Puruşavar'ın Vihara'sını (Budist manastırı) inşa etmiş olduğu söylenenle aynı kişidir. Bu sülalenin son kralı Lagaturman idi ve veziri bir Brahman olan Kallar'dı. Bu vezir, onu islâh etmek için zincire vurdu ve hapsetti, fakat sonra yöneticilik çok tatlı geldi; serveti onun planlarını yürütmesini sağladı ve böylece kraliyet tahtını işgal etti. ... Ondan sonra, memleketi Samand (Samanta), Kamâlu, Bhim (Bhima), Caypal (Jayapala), Anandapala ve Tarojanapâla (Trilo-

¹³ Tam metin için bkz. Beyrûnî, *Kitâb ma li el-Hind* vs. (i) Arapça metin Hyderabad, Deccan, Hindistan 1377 H./1958 M., s. 348-350; (ii) *Alberuni's India*, İngilizce çevirisi. Edward C. Sachau, Londra 1910, cilt 11, s. 10-13.

canapala) adlı Brahman krallar idare etti. ... Sonuncusu Hicrî 412 (M. S. 1021), onun oğlu Bhimapala da 5 yıl sonra (M. S. 1026) öldürüldü. ... Hintli şâhların sülâlesi^(v) burada tükenmiş ve şimdi hanedandan hiç bir eser kalmamıştır.”

Beyrûnî'nin ifadesine göre, tarihleri ve kronoloji konularında hiç de dikkatli olmayan bir millet tarafından kulaktan kulağa intikal ettirilen ve Beyrûnî süzgecinden geçerek bize kadar gelmiş olan bu bilgi üzerinde çok düşünülmüş ve mübalağalı bazı sonuçlandırılmalara konu teşkil etmiştir. Hicrî beşinci yüzyıla (11. yüzyıl) kadar giden erken devirlerden kalma bu metinde başkentleri Kâbul olan ve hakimiyetleri Hint'in kuzey kısmına (Gandhara bölgesi) kadar yayılan Türk krallarının (60 nesil) uzun bir çizgisinin var olduğunu açıkça gösterir. Fakat bazı modern tarihî yazılarda, bu krallar Hindikuş'un ötesine güçlerini yayan ve Kâbul'un kralları olarak kendilerini kabul ettiren, fakat aslında Hindistan'ın Hintli idarecileri oldukları tezi ileri sürülmüştür.

Metne Ait Açıklama :

Bu karışıklık esas olarak Beyrûnî metninin Edward Sachau tarafından yapılmış İngilizce çevirisinin bazı yorumlara muhtaç durumda olmasına bağlı olarak ortaya çıkmış gibi görünür.

(i) Orjinal Arapça metinde ilk cümle “*ve kad lahum mulûkun bi Kâbul*” dır. Eğer kelime kelime çevrilirse, şöyle olur: “Ve onların Kâbul'de kralları vardı.” Sachau bu cümleyi “Hindistan'ın Kâbul'de oturan kralları vardı”, şeklinde çevirmiştir. Oysa, Hindular terimi asıl metinde yoktur. “Onlar”la Beyrûnî Hindistan'ın Hindularını veya sadece Hindistan'ın en kuzeyindeki Hindu dinî topluluklarını da kastetmektedir. Onun yaptığı bu atıf kuzey bölgelerinin kendi yerli ahalisine (Gandhara krallığının bir parçası olan Peşaver'in, yani Ohindin ve Taxilla'nın ahalisine) aittir. Bu ifade ve haberler eskiden Kâbul'ün Türk krallarının hüküm sürdüğü bölgelerindeki insanlarla ilgilidir. Bu bölgenin halkı Hindu olmaktan fazla, büyük bir çoğunlukla Budustti.

(ii) İkinci olarak asıl metin, yani “*Atrâk kîl fî aşlihîm annahum kânû min at-Tibbat*” Sachau tarafından “Tibet kökenli oldukları söylenen Türkler” şeklinde verilmiştir ki bu aslında hatalı olmakla birlikte sanki gerçekte bu kavimlerin Türk olmayıp Tibet'li olduğu izlenimini yaratmaktadır.

(iii) Daha aşağıda, her ne kadar Beyrûnî, el-Hind sözcüğünün geniş kapsamlı olarak, burada da diğer yerlerdeki gibi *Hint halkı* şeklinde etnik ve coğrafi bir ifade ile (al-Arab'ın "Araplar", el Furs'un "Farıslar", vs. anlamında kullanılması gibi) bir grup anlamında kullanmışsa da Sachau da Beyrûnî'nin el-Hind kelimesini asıl metinde (*ve lav lâ anna el-Hind*) "the Hindus" yani Hindular şeklinde çevirmiştir.

(iv) Burada iktibas ettiğimiz bu ifadenin orta kısmında ve sonlarında *Şâhiyet* veya '*el-Şâhiyet*' kelimesi ile karşılaşılmaktadır. Kelime olarak Şâhiyet, şâhlık veya krallık anlamına gelmektedir. Bu metin kısmının Edward Sachau çevirisi şöyledir: "ve gerçekte o, bu memleketleri nüfuzu altına aldı ve onları Kâbul Şâhiyyesi unvanı altında yönetti." Fakat bu yöneticilerin adı Şâh'tır, Şâhiyye değildir. Hiç bir tarih Şâhiyye unvanı ile herhangi bir Kâbul kralı zikretmez. Fakat Sachau'nun çevirisinde (aşağı bakın) görüldüğü şekliyle, yani Şâhiyye, sadece bu Kâbul kralları için değil, fakat aynı zamanda, daha sonra Gandhara bölgesinin Brahman yöneticileri için de hanedan adı olarak alınmıştır. Kâbul'ün Türk yöneticilerinin kraliyet unvanı Kâbulşâh, Kâbul'ün Şâhı idi; Beyrûnî'nin Kâbul şâhlığı ifadesinin delalet ettiği şey bu kralların Kâbul'ün kralları olduğu vakıasıdır. Çağdaş raporlara dayanan erken tarih kitaplarında, Kâbul'ün bu Türk yöneticilerinden Kâbul şahları kraliyet unvanıyla söz edilir. Başka eserlerinde de Beyrûnî'nin kendisi bu Kâbul'lü yöneticileri Kâbulşâhları diye zikreder.¹⁴ Kendisini Kâbulşâh diye adlandıran Barahatigin, bu geleniği başlatmış gibi görünüyor. Anlaşıldığına göre, kendisinden sonraki başka yöneticilere benzer unvanlar kullandılar. Böylece Zâbul'lü komşu Türk kralları Zâbulşâh veya Zâbulânşâh şeklinde adlandırılmağa başladılar.

(v) Daha sonraki kısmında Sachau *el-Şâhiyat el-Hindiyat* sözünün anlamını, "Hindu Şâhiye hanedanı" olarak ifade etmiştir. Oysa bu ifade tarzı Beyrûnî'nin aslında demek istediğine tekâbül etmemektedir. Yukarıda (iii) olarak işaretlenmiş paragrafta açıklandığı gibi, *el-Hind* sözü ile Beyrûnî Hintlileri kastetmiştir. O, Hindistan'ın kuzey sınırının iç kısmındaki yöneticilere işaret ederken, onların sülâlesini, "Kâbul şâhlığından" ayrı olarak, "el-Şâhiyat el-Hindiyat", yani "Hint Şâhlığı" şeklinde göstermiştir. Her ne kadar, Beyrûnî *el-Şâhiyat el-Hindiyat* ifadesini (daha önceki Kâbul Şâhlığı ifadesini örnek alarak) kullanmışsa da Türk efendi-

¹⁴ *Alberuni's India*, Sachau çevirisi, cilt 11, s. 10.

sinin tacını gaspetmiş ilk Brahman kralının efendisinin kraliyet unvanı olan Şâh lakabını da kendisi için kabul ettiğini özellikle zikretmez.

Bir Değerlendirme:

Bu söylenenlerle Beyrûnî'nin verdiği bilginin içeriğinde genellikle aşağıdaki ihtimallerin ortaya çıktığı söylenebilir:

- a) Kâbul'ün Türk Şâhları, yani Kâbul Şâhları, Hindistan tarafına da kendi hakimiyetlerini yaydılar ve Brahman vezir Kallar, son Kâbul Şâhı Langturman'ı devirinceye kadar gerek Kâbul'ü Kâbul'deki merkezlerinden ve gerekse Gandhara bölgesini idare etmeğe devam ettiler.
- b) Kâbul'ün Türk Şâhları aynı zamanda Hint'li uyruklarını da egemenlikleri altında bulundurdıkları ve böylece Hint topraklarını da yönettiklerinden, o bölgede de bir idarî başkentleri vardı. Bu başkent, aynı zamanda kışlık başkent hizmeti gören Peşâver ya da Ohind'di.
- c) Brahman vezir Kallar Kâbul'ün son Türk Şâh'ını devirmişti, fakat metinde, onu nerede devirmiş olduğundan söz edilmemektedir. Bununla beraber, Beyrûnî'nin anladığına göre, bu tahttan indirme işi Kâbul'de vuku buldu. Nitekim, Beyrûnî; Kanunî Mesudî adlı eserinde kısaca şöyle demektedir: "Kâbul Kalesi onların hükümdarlarının ikâmet yeri olarak kullandıkları başkentleriydi; ilkin Türkler, sonra Brahmanlar için durum böyleydi."¹⁵ Bu ifade tarzı Kallar ile ardıllarından, yani seleflerinden bazılarının memleketi Kâbul'den idare ettikleri anlamına gelir. Demek ki, Ohind'i daha sonra başkent olarak kullandılar.
- d) Bu değişimin ne zaman ve hangi koşullar altında ortaya çıktığı kesinlikle bilinmemektedir. Hikâye rivayete dayandığına göre, ayrıntı bakımından noksansız olması pek de mümkün değildir. Kallar'ın zamanıyla, Jaipal'ın iktidarı alıp başkentini Ohind/Waihind olarak belirlemesi arasında, kaç devlet yöneticisinin hükümdarlık ettiği hususunu da belirlemek güçtür. İlk Kallar sülâlesi, ondan önce olduğu gibi, gerek Kâbul ve gerekse Gandhara bölgelerini

¹⁵ *El-Kanûn el-Mesûdî*, Haydarabad 1374/1955, cilt 2, s. 574:

قلعة كابل مستقر ملوكهم
الأتراك كانوا ثم البراهمة.

Kâbul'den yönettiler. Ve, aynı zamanda veliahtlarının ikâmet yeri olan Peşâver/Ohind'i kışlık başkenti olarak kullandılar. Belki de çok geçmeden, bir kral naibi prens kendisini Peşâver/Ohind'de müstakil olarak kral ilan etti, yahut da Kâbulşâh kendi isteğiyle Hint bölgesi egemenliğini ona bağışladı. Böylece, Kâbulşâhların torunlarının ikinci bir kolu, merkezleri Peşâver/Ohind olmak üzere, idarelerini Gandhara bölgesinde kurdular. Arada bir ya da daha çok sülale değişmesi (ya da değişmeleri?) bulunduğu muhtemel olmakla beraber, bunlar bu bölgede egemenliklerini sürdürürler ve Jaipal (ya da babası?) tarafından kurulan Pala sülâlesi, bu sülâleler dizisinin sonuncusu olmuş oldu. Kâbul'deki Kâbulşâh, müslümanlığı, İslâm Dünyasına ilişkin olarak bemimsediği politika gereği, kabul etti.

Bu noktada İslâmî devreye ilişkin olarak o çağın kaynaklarada yanılgıya yer bırakmayacak biçimde kayıtlı bulunan olaylara dönebiliriz.

Balâzhurî tarafından özellikle zikredildiği gibi,¹⁶ Rutbil ve Kâbulşâhlar, ilk defa Muaviye'nin zamanında (661-680 Hicrî) mağlup edilmişler ve sık sık riayetsizliğe uğrayan antlaşmalarla Halifeye vergi vermeğe başlamışlardı. Halife Mehdî'nin zamanında (775-785 Hicrî) Rutbil *Zâbulistân'ın Meliki* idi; *Hinhil Kâbul Şâhı* idi; Şihr de *Bamiyân Meliki* idi.¹⁷ Rutbil ve Şihr bunların kişisel adları olmayıp, onların etnik hanedanlık unvanları idi, ve onların hanedanlık çizgisi Hicrî yedinci yüzyıldan beri süregelmiştir.¹⁸ Böylece "ilk" ve "sonraki" Rutbiller adlarıyla Halife Abdülmelik'in tahta çıkması (685-705 Hicrî) sıralarındaki ve onu takibeden dönemdeki olaylarda karşılaşılmaktadır.¹⁹ *Hinhil* adı da²⁰ iktidardaki Türk Kâbulşâhın etnodinastik adı idi. Abbasî halifesi Me'mûn'dan önce Merv'de Hicrî 199, Miladî 814'de²¹ İslâmiyeti kabul eden Mahrab Bana Domi son Kâbulşahtı (Kâbul'ün Şâhı). Adından anlaşılacağı üzere, Mah-

¹⁶ Balâzhurî, *aynı eser*, s. 397.

¹⁷ Cf. el-Ya'kûbî ibn el-Vadîh, *Tarih*, M. Hautsma, Leiden 1883/84.

¹⁸ Rutbil ve Kâbulşâh erken Ümeyye Devri yılıklarında görülür. 'Rutbîl' ve Şihr de şair Farazdak'ın bir şiirinde zikredilir (*Divân*, ed. Savi, Kahire, s. 325:
وتراجع الطراداء إذ وثقروا
بالأمن من رتبيل الشحر.

¹⁹ Cf. Balâzhurî, *aynı eser*, s. 399.

²⁰ Farklı yazma nüshalarda, bu ad *Hinhil*, *Hinkcil*, ve bunlara benzer şekillerde olup, tekrar üzerinde düşünülmesi gerekir.

rab (Mahrath, Maharath) muhtemelen bir Brahman Kâbulşahı idi. Türk kâbulşahlardan Brahman Kâbulşahlara olan geçiş, muhtemelen, (Lagturman'ın mensub olduğu) Hinhil sülâlesinin yerine Mahrab sülâlesinin geçtiği sırada, yani M. S. 705'le M. S. 814 tarihleri arasına rastlayan bir tarihte vuku bulmuş olmalıdır.

²¹ Balazhûrî, *aynı eser*, s. 402; Azrâkî, *Aḥbâr Makkah*, ed. Wüstenfeld, Leipzig 1858; Azrâkî'nin referansını tartışmak için, bkz., Ghafoor M. A., *Ancient Pakistan*, cilt 2, 1965-66, s. 4-12.